

Akademie věd: Chceme naplno využít potenciál humanitních a společenských věd

24.2.2025 - Zuzana Dupalová | Akademie věd České republiky

Dotknout se historie? Díky online laboratoři, kterou využívá více než 1500 učitelů v Česku, nemusí být dějepis memorováním jmen a letopočtů. Prostřednictvím digitálních nástrojů se stává živou cestou za poznáním. S tímto záměrem vyvinuli v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR společně s dalšími pracovišti aplikaci HistoryLab. Učitelům slouží, aby u svých žáků a studentů rozvíjeli kritické myšlení a ti tak byli lépe připraveni čelit například dezinformacím.

HistoryLab je jedním z příkladů, jak lze transferovat výzkumy humanitních a společenských věd. A přesně o to jde i v nové koncepci Akademie věd ČR: „nastartovat“ zájem vědců a vědkyň, aby hledali, a hlavně naplno využívali aplikační možnosti svých oborů. Otevírají se tak nové cesty, jak propojit výzkumy s veřejnou sférou, občanskou společností i soukromým sektorem. Jaké příležitosti přináší pracovištím Akademie věd ČR? A co (ne)mají společného transfer znalostí a popularizace vědy?

Když se řekne transfer, mnozí si představí hlavně technologické inovace a patenty. Jaké důvody vedly Akademii věd k tomu, že chce cíleněji rozvíjet uplatňování výsledků společenských a humanitních věd?

Ondřej Beránek: Důvodů bylo několik. Na jedné straně šlo o společenskou a politickou poptávku, která vedla k tomu, že se o transferu začalo více mluvit. S tím přišla i otázka, co má transfer znalostí být. Klasické formuláře s kolonkami pro příjmy z patentů a licencí totiž nebyly úplně dostačující. Zároveň se pohnuly ledy i na mezinárodní úrovni. Chvilku před českým předsednictvím v Radě Evropské Unie v roce 2022 se dostala na stůl doporučení k takzvanému zhodnocování znalostí. Zdůrazňují co nejširší využití a maximální zhodnocení všech typů znalostí a *know-how*. Chtěli jsme proto hledat společný jazyk, kultivovat dosavadní aktivity a určit kroky, aby transfer znalostí nebyl jen bezobsažným a tak trochu módním pojmem. Podporu chceme nabídnout všem, kteří mají chuť dělat něco navíc, ale zatím jim k tomu chyběl čas nebo motivace.

Místopředseda Akademie věd ČR Ondřej Beránek

Dotklo se to i Centra transferu AV ČR, které pracovištím poskytuje v tomto směru podporu?

Martin Smekal: Ano, už při přípravě *Strategie transferu znalostí a technologií AV ČR* v roce 2022 jsem věděl, že musíme rozpracovat i témata, která se týkají společenskovědních a humanitních oborů.

Jan Mareš: Nová koncepce vznikla s tím, že společenské a humanitní vědy mají pro transfer specifické předpoklady – zájem veřejné sféry totiž často směřuje k socioekonomickým či kulturním otázkám. Když jsme ji připravovali, zaznívalo, že mnohé prvky a potřeby budou společné „měkkým“ i „tvrdým“ vědám. S tím souhlasím. Koncepce ale vznikala v omezeném čase, mohla tak zohlednit data jen z jedné vědní oblasti – právě v ní jsme provedli dotazníkové šetření, do něhož se zapojilo téměř 350 vědců a vědkyň. Nepřišlo nám férové ani obhajitelné, abychom dílčí zjištění dále zobecňovali pro všechny vědní oblasti. Pokud se některé kroky osvědčí, koncepci rozšíříme nebo vzniknou samostatné i pro první a druhou – budou-li mít ústavu a vedení Akademie věd zájem.

Co tedy odlišuje transfer společenských a humanitních věd od přírodních a technických?

JM: Zaměřuje se na veřejný sektor a občanskou společnost. Uplatnění znalostí může vést třeba k vyšší efektivitě veřejných politik. Akademie věd tak může přispět k úsporám ve veřejných

rozpočtech, v domácnostech nebo v soukromém sektoru.

OB: Doplním, že dosud převládalo vnímání transferu jako aktivity, v níž jde zejména o spolupráci s komerční sférou – ať už zpeněžením technologií a *know-how*, nebo přenášením podnikatelských principů do vědeckého prostředí zakládáním spin-offů či start-upů. U společenských věd je ale situace jiná.

V koncepci zmiňuje tři „opěrné“ principy. Jaké?

JM: Jednak mít co nejpřesnější představu, kdo je uživatel transferu – tedy, kdo může být naším aplikačním partnerem nebo garantem. Jen tak zvýšíme šanci, že vědecké výstupy nebudou jen „vzkazy v láhvi“, ale skutečně najdou své adresáty.

Vedoucí Centra transferu AV ČR Martin Smekal

CETAV s tím dokáže vědcům pomoci?

JM: Ano, CETAV musí uvedenou představu pomáhat upřesňovat. S tím je spojen i druhý princip: udržovat a kultivovat dlouhodobá partnerství s co nejvíce uživateli znalostí. Hledejme proto cesty, aby se alespoň některé jejich potřeby zohlednily už při vzniku projektů. Stejně tak je důležité průběžně získávat od partnerů zpětnou vazbu. No a za třetí musíme hledat a ověřovat způsoby, jak sledovat a vyhodnocovat dopad aktivit a míry „užitečnosti“ a prospěšnosti.

OB: Nechceme ale říkat, že má Akademie věd od teď preferovat pouze aplikovaný či orientovaný výzkum. V mnoha případech to ani nejde. Spíše jde o to, jak výzkumné otázky a jejich výstupy obohatit a nasměrovat, kde to lze. Tři čtvrtiny respondentů dotazníku uvedly, že se jejich výzkumy mohou uplatnit nekomerčně. Co se týče měření úspěšnosti transferu, nebudeme zavádět ani indikátory, ani metriky. Chceme se podívat na jednotlivé případy z odstupem a zjistit, jaké postupy mají větší šanci na úspěch, a také vytvářet prostor pro sdílení zkušeností.

Jak tedy hodláte dopady transferu znalostí vyhodnotit?

OB: Využijeme například případové studie, které se ozkoušely v britském modelu hodnocení a tvoří součást i letošního hodnocení v Akademii věd. Jsem zvědavý, jak budeme umět výsledky interpretovat a dále s nimi pracovat.

JM: Některé zahraniční univerzity, například University of Manchester, University College of London nebo University of Aberdeen, k vyhodnocování využívají *Cíle udržitelného rozvoje*. Jde ale o „disciplínu“, která se teprve utváří, a zkoušejí se různé postupy. To, že hodnotíme dopady, je vyjádřením zvědavosti, zda doporučení fungovala, a zároveň výzvou k mezioborové spolupráci.

Jak tedy transfer znalostí v Akademii věd rychle nastartovat?

JM: Více tvořit *policy papers*, které shrnují výsledky výzkumu pro tvůrce politik či podnikatelskou sféru, nebo *policy briefs* – stručná shrnutí aktuálního tématu, politických možností jeho řešení a doporučení nejlepší varianty. Je škoda, že mimo témata, jež proniknou do *AVexů*, zůstává hodně projektů a studií mimo povědomí těch, jež by mohly zajímat. Pokud si akademici netroufají formulovat přímo doporučení, mohou nabídnout přehled literatury a shrnutí aktuálního stavu poznání. Zároveň nemusí každý vědec výstupy „sekat jako Baťa cvičky“. Podstatné je dokázat shrnout i dlouhodobý výzkum a umět ho prezentovat.

OB: *Policy papers* a podobné aktivity jsou důležité i proto, že Akademii věd umožňují nastolovat společenská témata. Nezávislá expertiza nás odlišuje od konzultačních společností či think tanků. Aby ale byla Akademie věd akceschopná, zasloužila by si vyšší míru vnitřní koordinace ve vztahu ke komunikaci s veřejnou správou a politiky. Navrhujeme proto, aby se ustanovila role koordinátora, který by měl rozhraní věda-politika na starosti.

MS: Důležité je také posilovat CETAV, abychom mohli ve znalostním transferu systematicky budovat *know-how*. Rádi bychom vytvářeli příležitosti pro sdílení zkušeností a příkladů dobré praxe z Česka i zahraničí, organizovali semináře či workshopy, a vytvořili tak pro společenské a humanitní vědy síť transferářů. Pozitivní roli můžeme sehrát i v hledání a oslovování partnerů jako v technologickém transferu.

Jan Mareš z Centra transferu AV ČR

Jak více rozvíjet partnerství s veřejnou správou, občanskou společností a soukromým sektorem?

JM: Akademie věd uzavírá memoranda o spolupráci s různými subjekty. Máme tak na co navazovat. V posledním roce jsme obnovili spolupráci s Úřadem vlády, v něm sídlí vládní analytický útvar, který má své „pobočky“ i zhruba na půlce ministerstev. Zaměřují se zejména na to, aby při přípravě nových zákonů byly dobře zpracovány jejich dopady a přínosy. Využívat k tomu chtějí i výsledky našich pracovišť. CETAV jim dodává řešerše obsahující jak konkrétní studie, tak data i profily vědců a jejich projektů. Akademie věd dále uzavřela smlouvy se všemi kraji k regionální spolupráci, což je další úroveň, v níž můžeme hledat pro transfer uplatnění.

OB: Rádi bychom zintenzivnili i kontakt s politickou sférou, zejména Parlamentem České republiky. V soukromém sektoru a občanské společnosti dává smysl budovat partnerství na úrovni projektů. A nesmíme zapomenout, že ústavy samy navazují spolupráce, byť některé mohly v průběhu let „usnout“.

Už jsme se toho sice dotkli, ale jak zamýšlíte motivovat vědce k transferování, když se od humanitních a společenských věd očekává hlavně základní výzkum?

JM: Při šetření jsme zjistili, že vědce a vědkyně motivuje hlavně to, že mohou komunikovat výsledky výzkumů, že naplňují své závazky vůči společnosti nebo zvyšují reputaci pracoviště. A to je skvělá zpráva. „Trendy“ je i zmíněná spolupráce s veřejnou správou a poskytování odborných stanovisek pro tvorbu veřejných politik. Výzvou je upravit definici toho, co pod pojmem transfer znalostí chápeme. V současnosti se hledá způsob, jak narovnat vztah mezi jeho pojetím v evropském Rámci pro státní podporu vědy, výzkumu a inovací, který se promítl i do návrhu nového zákona o výzkumu, a širším pojetím zhodnocování znalostí. Jeho součástí je i smluvní výzkum, který nyní do definice nespadá.

OB: Na systémové úrovni vidím dvě příležitosti: jednou z nich je úprava *Metodiky 2017+*. Návrh její aktualizace by měl už obsahovat i vědecké výstupy typu *policy paper* či jiné pro informované vládnutí. Za druhé, zohlednění transferových aktivit v atestačních kritériích.

Zmínili jste komunikaci vědy. Jakou roli hraje v transferu znalostí? A jak se vlastně liší od popularizace?

OB: To je případná otázka, a když jsme draft koncepce probírali s řediteli ústavů, diskuze se hodně točila kolem toho, jak transfer znalostí a popularizaci odlišit. Uvedu příklad: zhodnocování znalostí je jako když hrajete šipky a snažíte se zasáhnout vybraná políčka v terči, kdežto popularizace jako hraní kuželek, kdy jde o co nejširší zásah. Srozumitelnost sdělení je ale nutná v obou případech.

JM: Mnozí akademici mají sklon popularizaci a transfer nerozlišovat. Komunikační kanály popularizace ale obvykle neumožňují, abyste přímo ovlivnil, ke komu znalost doputuje, ani přesně zjistil, jak s ní kdo naložil.

Co plánujete pro nejbližší období?

MS: Máme za sebou čtyři kola Programu rozvoje aplikací a komercializace – PRAK. Ukazuje se, že znalostní projekty jsou pro hodnotitele obtížné k porovnávání s těmi, které směřují ke start-upu či

komerčnímu licencování *know-how*. Ve vzduchu proto visí otázka, jestli si znalostní transfer nezaslouží vlastní akcelerační program. Návrhy nyní chystáme pro novou Akademickou radu.

OB: V komunikaci s veřejnou sférou nyní jako klíčové vnímám vzdělávací aktivity. Umožní zkoušet si a osvojovat dovednosti, jak srozumitelně sdělovat doporučení mimo akademickou sféru a jak komunikovat s politiky i úředníky. Otázkou v této souvislosti je, jak naložit třeba se seznamem expertů na webu Akademie věd. Plní svou roli? Předpokládá totiž relativně dobrou orientaci v mnoha tématech. Stojí za zvážení, zda se raději nevydat cestou poptávkového formuláře – vycházel by z upřesnění poptávky, nikoli orientace v ústavech a disciplínách.

JM: Chceme zpracovat studii proveditelnosti sjednocení online infrastruktur a databází. Jen ve třetí vědní oblasti jich existuje více než sedmdesát. Obsahují data v různých formátech, která obvykle vznikala pro výzkumnou potřebu, často i v nepříliš uživatelsky přívětivých rozhraních. Dnes se je jejich autoři snaží rozvíjet i využívat. Musíme tudíž zjistit, jak by šla data kombinovat, jaký didaktický potenciál by naše instituce mohla nabídnout a rozvíjet. Jestliže platí, že jsou data ropou tohoto století, Akademie věd „sedí“ na rozsáhlém nalezišti. Nyní je na CETAV zjistit, jak je efektivně těžit – jaké jsou technické možnosti, legislativní omezení i finanční nároky. A až budeme mít jasný plán, můžeme začít naplno čerpat jejich potenciál.

<https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Akademie-ved-Chceme-naplno-vyuzit-potencial-humanitnich-a-spolecenskych-ved-00001>